إذا على وجهين

الأول (فجائية)

- نوع و بناء اذا (از النحوالوافی ج2 ص260
- دو نحوه استعمال اذای غیر فجائیه
- خصوصیت اذای غیر فجائیه
- عمل اذای غیر فجائیه

الثانی أن تکون لغیر المفاجأة

- استعمال غیرغالبی
  - **تنبیه. قیل: قد تخرج عن کلّ من الظرفیة و الاستقبال و معنی الشرط**
    - **أمّا الأوّل [خروجها من الظرفیة]**
      - شمّنی ص199: در این صورت از شرطیت نیز خارج خواهد شد
      - **:فزعمه: أبوالحسن [الاخفش] في قوله تعالی سِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَراً حَتَّى إِذا جاؤُها فُتِحَتْ أَبْوابُها (الزمر/٧١)**
        - صفوی: و آنان که کفر ورزیده‌اند، گروه گروه به سوی جهنّم رانده می‌شوند، تا چون بدان‌جا رسند، درهای آن به رویشان گشوده می‌شود
        - **{حیث قال: إنّ {إذا} جرّ بـ{حتّی}**
          - در این صورت دیگر ظرف نخواهد بود زیرا ظرف منصوب است و در اینجا مجرور به حتّی شده است
          - نکته: این در صورتی است که حتی را جارّه بگیریم (حتّی بر سه وجه است: جارّه، ابتدائیه، عاطفه) امّا مشهور حتّی را در این مثال ابتدائیه گرفته اند و رضی ج3 ص193تصریح نموده است که هرگاه حتی بر سر اذا وارد شود ابتدائیه خواهد بود و اذا نیز ظرفیه شرطیه مستقبله خواهد بود
      - **و زعم أبوالفتح [بن جنی] في: إذا وقعت الواقعة لیس لوقعتها کاذبة خافضة رافعة إذا رُجّت الأرض رجّاً (الواقعة/١-۴علی قراءة)**
        - سؤال: آیا نمی تواند "لیس لوقعتها" جواب شرط باشد؟ جواب: خیر زیرا اوّلا لیس فعل جامد است و باید فاء بگیرد ثانیا از لحاظ معنا صحیح نیست جواب شرط باشد ثالثا فعل جامد نمی تواند در ماقبلش که اذا باشد عمل کند
        - المیزان به نقل از مجمع ذیل آیه شریفه: کاذبة: مصدر است مانند عاقبت و عافیت و برخی گفته اند اسم فاعل و صفت برای موصوف محذوف است أی: قضیّة کاذبة
        - **فیمن نصب {خافضة رافعة} أنّ {إذا} الأولی مبتدأ و الثانیة خبر و المنصوبین حالان، و کذا جملة لیس و معمولیها**
          - امّا در صورتی که خافضة را مرفوع بخوانیم خبر برای مبتدای محذوف بوده و بر سرش فاء در تقدیر است و جواب شرط اذا خواهد بود و اذا نیز ظرف برای خافضة خواهد شد؛ سؤال: حذف فاء در غیر ضرورت جائز نیست پس چرا در این صورت می گویید فاء در تقدیر است؟ جواب:حذف تبعی فاء جائز است یعنی حذف فاء به تبع مبتدائی که از مابعدش حذف شده است اما حذف استقلالی آن جائز نیست
        - **و المعنی: وقتُ وقوع الواقعة خافضة لقوم رافعة لآخرین هو وقت رجّ الأرض**
          - زمانِ وقوعِ واقعه (قیامت) وقت از هم پاشیدن زمین است در حالی که برای وقوع آن تکذیبی نیست و در حالی که آن واقعه گروهی را ذلیل و گروهی را عزیز کننده است
    - **و أمّا الثّاني خروجها من [الاستقبال]**
    - **و أمّا الثّالث خروجها من معنی [الشرط]**
    - **و أنکر الجمهور خروجها عن الظرفیة و قالوا**
      - **إنّ {حتّی} في الآیة الأولی حرف ابتداء دخل علی الجملة بأسرها و لا عمل لها**
        - دسوقی و دمامینی: اگر حتی ابتدائیه باشد و اذا در مابعدش شرطیه باشد چگونه در این آیه جمله شرط و جواب غایت برای ماقبل قرار می گیرد؟ جواب: در حقیقت مصدر مؤوّل از جواب شرط غایت است که اذا نیز متعلق به جواب است تقدیر آیه: و سیق الذین کفروا الی جهنم زمرا إلی أن تفتح ابوابها وقت مجیئهم فینقطع السّوق
      - **{و أمّا {إذا وقعت الواقعة} فـ{إذا} الثانیة بدل من الأولی، والأولی ظرف و جوابها محذوف لفهم المعنی، و {حسّنه طول الکلام، و تقدیره بعد {إذا} الثانیة، أي: انقسمتم أقساماً و کنتم أزواجاً ثلاثة**
        - اذا دوّم بدل است از {إذا} اوّل و ظرف برای شرط یا جواب شرط بنابر اختلافی که در عامل اذا وجود دارد } و دارای معنای شرط نیز است و جواب آن {انقسمتم أقساما} است که قبل از آیه {كُنْتُمْ أَزْواجاً ثَلاثَةً} مقدر است و این آیه قرینه است البته مرحوم علامه در المیزان جواب مقدر را فازالمومنون و خسر الکافرون گرفته اند اما اگر رافعه و خافضة را مرفوع بخوانیم جواب شرط خواهد بود و همین دو وصف عامل در اذا خواهد بود
- عامل اذا